

Іван Пилипович Хильчевський.

Посмертна згадка.

У дев'ятий день січня 1899 р. помер на 89-тім році свого віку І. П. Хильчевський. Мало хто з людей молодого віку знає се ім'я, бо небіжчик не виявив себе ні літературною, ні якою иньшою працею, що познайомлювала-б з ним українську громаду і витворила-б йому, не кажу — популярність, а бодай хоч просто відомість серед людей. Але за ним є иньша, не менша може заслуга для українства — заслуга, що дає йому право на щире подяку від освіченої громади української. Заслугою сією було виховання для України людей, що стали незабаром її оздобою і здобули собі загальну пошану. Не будь І. П. Хильчевського, не було-б може і сих людей.

Іван Пилипович Хильчевський побачив світ в місяці червні 1809 року в місті Ніжині (в Чернігівщині), де отець його був священником, хоч і походив із місцевої шляхти. Десятилітнього Івана віддали до Чернігівської духовної семинарії. Ректором семинарії був тоді архимандрит Афанасій, чоловік дуже освічений для того часу, знавець математики, богословія і иньших семинарських наук; він, завдяки своєму доброму поведженню з семинаристами, мав на них чималий вплив і направляв їх на добрий шлях. Впливав він і на небіжчика Хильчевського, так що сей пильнував коло науки і укінчивши семинарію, року 1833 був післаний до духовної академії в Київ. В академії Хильчевському не поталанило; він не добув курса і року 1834 мусів покинути висшу освіту в академії через нелади, що повстали між ним і інспектором академії, черцем Ієремією. Два роки після академії Хильчевський мусів заробляти собі на хліб приватним учительством, бо урядової посади, яко виключений з академії, здобути не міг;

тільки аж року 1836 одержав він посаду учителя історичних наук у Махнівській шляхетській школі, але пробув тут не довго, бо вже року 1838 його переведено учителем в Луцьку школу. Тут йому, яко знавцеві чужих мов (польської, французької, латинської) доручено було тодішнім генерал-губернатором київським Бібіковим розглянути бібліотеки, що саме тоді були сконфісковані у волинських магнатів, і після розгляду перевезти книжки в Луцьке до шкільної бібліотеки. Хильчевський справив порученє Бібікова і збагатив мізерну бібліотеку Луцької школи дуже цінними виданнями.

Рoku 1842 в Луцьку школу учителем російської мови прислано П. О. Куліша. Земляки потоваришили і навіть сприяли, і разом взяли ся до спільної праці над своєю самоосвітою, користуючись з великої Луцької бібліотеки. Хильчевський, років на десять старший від Куліша, мав на свого товариша великий вплив і навернув його до українства. В дуже значній мірі впливови Хильчевського треба подякувати за напрямок діяльності Куліша в перший її період. Сам Куліш висловив горячу прихильність і подяку за се Хильчевському, присвятивши йому свою поему „Настуся“ (надрукована спершу в „Основі“ 1861 р., кн. 10, а потім у „Досвітках“). В посьвяті до поеми Куліш звертаєть ся до свого давнього товариша і zarazом учителя з таким сердечним, дружнім словом:

Як з тобою ми зустрілись
На шляху широkim,
Ти заглянув мені в душу
Своїм добрим оком;
І порадив мені щиро
Куди прямувати...
Довго йшов я та й прибив ся
До рідної хати. („Досвітки“, К. 1876, ст. 81).

Посьвята кінчаєть ся словом подяки за раду, куди йти:

А ти, друже мій Іване,
Прийми мою дяку,
Що колись порадив щиро
Мене серед шляху.
За порадою твоєю
Я прибивсь до хати —
Годі по світу блукати
Дороги питати. (ibid., стор. 90).

Отсей поклик Куліша, повний почуття подяки, краще над усе показує, чим був для Куліша, а значить і для української літератури, І. П. Хильчевський. Йому треба по частині подякувати за те, що Куліш „прибив ся до рідної хати“ і почав загарливо працювати на користь її; йому треба подякувати за ті твори, якими збагатив Куліш рідну літературу за перший період своєї діяльності. Певна річ, що на Куліша впливали ще й інші люди, інші обставини, але серед людей тих Хильчевському належить далеко не останнє, коли не перше місце.

Незабаром товариші мусіли розлучитись, але вони не порвали проміж собою дружніх зв'язків, що були порушені геть далеко пізніше, коли Куліш звернув з того шляху, на який напутив його Іван Пилипович. Але про се опісля. Причиною розлуки Хильчевського і Куліша були непорозуміння, що повстали проміж учителем і інспектором Луцької школи. Учителі подали на інспектора колективну скаргу, і його перенесли куди инде, але й учителів порозганяли, попереводивши їх по інших школах. Куліша, як відомо, перевели в Київ учителем Київсько-подольської шляхетської школи, а Хильчевського — в Ромни. В Ромни Хильчевському не довелося поїхати, бо поки він передав Луцьку бібліотеку своєму замісникові, начальство схаменулося і прислало приказ — лишити його в Луцькому. Року 1845 Хильчевського переведено в Острожську, а потім незабаром, за пів року — в Черно-Островську шляхетську школу; року 1856 ми застаємо Хильчевського учителем спершу Білоцерківської, а потім другої Київської гімназії. В Києві окрім того Іван Пилипович викладав географію в кадетському корпусі, з 1860 р. латинську мову в гімназії і географію в Левашівському дівочому пансіоні і з 1862 р. — географію в київському дівочому інституті. Словом — педагогічна діяльність Хильчевського в Києві була досить широка. Року 1866 Хильчевський залишив службу скрізь, окрім Фундуклівської жіночої школи, де його виклади географії тягли ся аж до року 1874, коли він залишив усяку службу.

Ставши чоловіком зовсім вільним, Іван Пилипович накинув ся з якимсь молодечим запалом на книжки, вдовольняючи свою вроджену жадобу до читання, до науки. Особливо останніми часами цікавив ся він французькою літературою; Вольтер та Ренан були найулюбленішими його авторами. Тихо, в самоті, серед книжок минав його довгий вік; взагалі він тепер жив відлюдком, рідко

сходився з людьми і тільки з старими приятелями був у його час для живої бесіди.

До сього часу належать і його нелади з Кулішем. Сам Іван Пилипович от як оповідав про се. Коли Куліш видав свою „Історію возсоединенія Руси“, то, посилаючи примірник книжки Хильчевському, просив його висловити свою думку про книжку; вкінці листа Куліш запрошував Хильчевського до себе в гостину, чи, як він висловився — „борщу їсти“. Хильчевському „Історія возсоединенія Руси“ страшенно не подобалася; його обурило невимовно те топтання під ноги старих ідеалів, яке заподіяв Куліш у сій „Історії“, — і Хильчевський написав йому листа, в якому отверто і, певно, остро висловив свій погляд на Кулішеву книжку, хоч не вважаючи на те, „борщу їсти“ прибути обіцяв. Куліш образився поглядом свого давнього приятеля на „Історію возсоединенія Руси“ і відповів: „Листа твого прочитав; борщу їсти не приїзди“. Отсе було причиною, що давні приятелі порвали між собою усякі звязки і, здається, більше не зустрічалися.

Року 1894 Хильчевський, ідучи по улиці, упав і звихнув собі ногу. Після сїєї пригоди він не виходив уже нікуди з хати. До листопада минулого року всеж таки Іван Пилипович почував себе досить добре і тільки останніми часами помітно занепадав на здоров'я. Д. Чалий („Кієвлянин“, 1899 р., ч. 11) каже, що коли він у останнє зайшов до Хильчевського, то Іван Пилипович, наче передчуваючи свою близьку смерть, зустрів його передсмертною поезією російського поета Полонського, що помер невдовзі перед тим. Помер Хильчевський, забутий усіма, 9. січня і до могили проводила його лишень невеличка купка особистих знайомих.

Хоч небіжчик нічим особливо не виявив себе, але українська освічена громада, читаючи твори Куліша, повинна згадувати і того, хто Кулішеви „заглянув в душу своїм добрим оком“ і завернув його до „рідної хати“ — се-б то Ів. П. Хильчевського. Хто знає — може, як би Куліш зостався на завісї тим Кулішем, яким він приятелював з Хильчевським, то Україна не зазнала-б від його жадної кривди, а саму лише користь...

12-ого січня 1899 р.

Сергій Єфремов.